

Türk-Amerikan İlişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri

The Treaty of July 12, 1947 in Turkish-American Relations and Its Effects on Turkish Political Life

İhsan Ömer ATAGENÇ* -Nuri Gökhan TOPRAK**

Öz

II. Dünya Savaşı sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişim sürecinde 12 Temmuz 1947 yılında imzalanan antlaşma önemli bir yere sahiptir. Dönemin ABD Devlet Başkanı Truman'ın ismi ile anılan "Truman Doktrini", Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayan geniş bir güvenlik bloğunu, Truman Doktrini kapsamında hazırlanan "Marshall Planı" ise bu doktrinin ekonomik yönünü oluşturmuştur. 12 Temmuz 1947 tarihli antlaşma ise bu sürecin askeri zeminini inşa etmiştir. Antlaşma gerek ABD'nin SSCB'ye karşı geliştirdiği politikada Türkiye'nin yerini daha da pekiştirmiş gerekse Türkiye'nin savaş sonrası süreçte takip edeceği dış politikanın yönünü belirlemiştir. Yeni dış politika ise kısa vadede iç politikaya da yön verecek ve Türk siyasal hayatı yeni dış politika tercihlerine göre dizayn edilecektir. Bu durumun en somut örneği Cumhurbaşkanı İnönü'nün "12 Temmuz Bildirisi" ile CHP ile DP arasındaki gerilime son vermeye çalışmasıdır. Siyasal krizin geçici olarak sonlandırılması ile birlikte "çok partili" olarak tanımlanan fakat esas itibarıyla "iki partili" olarak tanımlanabilecek olan siyasal hayatın konsolidasyon süreci başlamıştır. Konsolidasyon süreci CHP'yi dönemin siyasal gereklerine uygun politikalar izlemeye zorlamış ve temel ilkelerinin dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Bu durum ise CHP ile DP arasında geçici bir benzeşmenin ortaya çıkmasını beraberinde getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk dış politikası, Türk-Amerikan ilişkileri, 12 Temmuz, Türk siyasal hayatı, Çok partili siyasal hayat

Abstract

The treaty signed on July 12, 1947 possesses a considerable place in the development process of Turkish-American relations after World War II. The 'Truman doctrine', named after the then US President Harry S. Truman, has created a large security block covering Greece and Turkey, while the "Marshall Plan" prepared under the Truman Doctrine was forming the economic aspect of this doctrine. The treaty dated July 12, 1947 has built the military grounds of this process. The treaty both cemented Turkey's place in US foreign policy against USSR and determined the foreign policy direction of Turkey to be followed in post-war era. The new foreign policy will also shape domestic policy in the short term and Turkish political life will be designed according to the new foreign policy preferences. The most concrete example of this situation is the attempt of President İnönü to the end the tension between Republican People's Party (CHP) and Democratic Party (DP) with July 12th Declaration. With the provisional termination of the political crisis, the consolidation process of political life, which is defined as "multi-party", but which can be defined as "two-party" in essence, has begun. The consolidation process forced CHP to follow policies in line with the

Makale Geliş Tarihi: 15.03.2018. Makale Kabul Tarihi: 29.10.2018.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, atagencomer@yahoo.com ORCID ID: 0000-0002-8853-4749

** Dr. Öğr. Üyesi Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ngtoprak@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9792-7448

Görüş

Akademik
Bakış

91

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

political requirements of the period and caused its fundamental principles to be transformed. This will lead to the emergence of a temporary analogy between CHP and DP.

Key Words: *Turkish foreign policy, Turkish-American relations, July 12th, Turkish political life, Multi-party political life*

Giriş

Soğuk Savaş dönemine geçiş süreci Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden biçimlendiği bir dönemi ifade etmektedir. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile birlikte gelişen süreç iki ülke arasındaki ilişkilerin işbirliğinden müttefiklik seviyesine taşınmasına aracılık etmiştir. İkili ilişkilerin gelişim sürecinde 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılan anlaşmanın kritik bir önemi bulunmaktadır. Zira bu anlaşma, Türkiye ile ABD arasında yapılan "İkili Anlaşmalar" sürecinin ilk ayağını oluşturmaktadır. 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılan anlaşma Türkiye'nin dış politikada "Batı" tercihinin sembolik örneklerinden bir tanesidir. 12 Temmuz'dan NATO üyeliğine gelişen süreç ise ABD'nin perspektifinde oldukça tartışmalı bir konu olarak göze çarpmaktadır. Zira ilk etapta Türkiye ile kurulacak ilişkilerin boyutu tam olarak netleşmemiştir. Truman'ın kendi arşivlerinden edinilen bilgilere göre Türkiye ile ilgili kararın önemli tartışmalar sonunda verildiği görülecektir. 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan anlaşma bu tartışmaların Türkiye lehine sonlanmasının ardından gerçekleştirilmiştir. Türkiye tarafından anlaşma sürecine bakıldığı zaman ise dış politikada yeni bir yola girildiği görülmektedir. İç politikada ise iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile muhalefetteki Demokrat Parti (DP) arasında yaşanan gerilimin anlaşma sürecinde durulduğuna tanık olmak mümkündür. İç siyasette yaşanan gerilim süreci 12 Temmuz 1947 Antlaşması ile farklı bir mecraya doğru ilerleyecektir. Öte yandan aynı gün iki parti arasındaki gerilimi sonlandırmak üzere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün müdahalesi sonucu "12 Temmuz Bildirisi" ortaya çıkacak ve anlaşma sürecinde azalan gerilim yerini geçici bir işbirliği sürecine bırakacaktır. Bu geçici işbirliği süreci ise CHP'nin siyasal dönüşümünün de temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma ise 1947 sonrasında 1950 seçimlerine kadar olan süreçte CHP ile DP arasındaki yakınlığın yalnızca eylemsel değil aynı zamanda düşünsel olduğunu da iddia etmektedir. Yeni dış politika düzlemi ülkenin iç siyasal sisteminin de yeniden kurulmasını beraberinde getirmiştir. Dış politikanın iç politikayı doğrudan etkilediği bu dönem, II. Dünya Savaşı sonrasında ihtiyaçlarını parti siyasetinden daha önemli bir noktaya taşımıştır. Bu da iktidar partisi olan CHP'nin mevcut siyasal pozisyonunu yeniden değerlendirmesine neden olacaktır. 1947 sonrası siyasal dönüşüm parti programlarına da yansımaya rağmen esas itibarıyla siyasal pratik içinde aranmalıdır. Devletçilik ve Laiklik ilkelerinin bu dönüşüm en belirgin öğeleri olması CHP ile DP arasındaki politik tutumların benzerliğini beraberinde getirmiştir. Dış politikanın iç politikayı belirlediği bu dönem aynı zamanda iktidar ile muhalefeti günün çıkarları doğrultusunda geçici de olsa bir araya getirmiştir. Süreç siyasal

Görüş

Akademik
Bakış

92

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

literatürde “çok partili hayat” olarak tarif edilse de siyasal pratiğe bakıldığı zaman CHP ile DP arasındaki konsolidasyon ve ideolojik yakınlaşma esas olarak “iki partili” bir siyasal hayatın başladığına işaret etmektedir.

1. Türk-Amerikan İlişkilerinin II. Dünya Savaşı Sonrasında Gelişmesine Zemin Hazırlayan Etmenler

II. Dünya Savaşının devam ettiği süreçte Müttefik Kuvvetler Amerika Birleşik Devletleri ile Birleşik Krallığın taraf olarak yer aldığı uluslararası konferanslar, savaşın seyrine ilişkin olduğu kadar savaş sonrası kurulacak yeni uluslararası düzenin alacağı biçime de ilişkin pek çok farklı görüşün ele alındığı üst düzey toplantılar olmuştur. Bu üst düzey toplantılarda ele alınan ve üzerinde tüm Müttefik Kuvvetlerce mutabık kalınan uluslararası meselelerden biri de savaş öncesinde Montreaux Sözleşmesi ile hukuki statüsü belirlenmiş Türk Boğazlarındaki seyirüsefere ilişkin savaş sonrasında yeni bir düzenleme gerekliliği olmuştur.¹

Montreux’de belirlenmiş hukuki şartları sağlayarak Türk Boğazlarından Karadeniz’e silahsız bir şekilde geçen Mihver Kuvvetlerine ait gemilerin Karadeniz’e kıyısı olan müttefiklerinin limanlarında silahlanarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) Karadeniz sahilindeki sınırlarını tehdit etmesi mevzubahis mutabakatın temelini oluşturmuştur. Nitekim savaş sonrasında gerek ABD gerekse Birleşik Krallığın Türk Boğazlarının hukuki statüsünün yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmasına yönelik notaları savaş sonrasında Türk Dışişlerine gönderilmiştir.² Ancak II. Dünya Savaşının sona ermesini takip eden birkaç yıl içerisinde Türkiye kamuoyunu bu iki ülkenin göndermiş olduğu notadan ziyade henüz Müttefik Kuvvetler arasında yer alan SSCB’nin Türkiye’ye göndermiş olduğu nota gündemi daha çok meşgul etmiştir. Aynı süreç içerisinde gündeme gelen Ermenistan ile Gürcistan Sovyetlerinin Türkiye’den toprak talepleri SSCB notasının yaratmış olduğu meşguliyeti daha da olumsuz bir hava içerisine sokmuş, nihayetinde Türkiye kamuoyunda Sovyet karşıtı yaygın bir kanı oluşmuştur.³

Toprak talebi ya da üzerinde tam egemenliğin sağlandığı bir boğazın hukuki statüsünün sorgulanması Türkiye kamuoyunda kısa sürede oluşan Sovyet karşıtı algıyı açıklamada yeterli değildir. Nitekim benzer talepler henüz çeyrek asır öncesinde Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi Batılı devletlerce de dile getirilmenin ötesinde bu ülkelerle Türkiye, anavatanında doğrudan savaşmıştır. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu ile Rus Çarlığı ara-

1 William M. Hale, *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, Frank Cass, London, 2002, s. 101-102.

2 02 Kasım 1945 tarihli ABD Notası için bkz. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, *Ayın Tarihi*, No: 144, Kasım 1945, s. 71; 21 Kasım 1945 tarihli Birleşik Krallık notası için bkz. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, *Ayın Tarihi*, No: 144, Kasım 1945, s. 77.

3 “Sovyetlerin İsteği Karşısında Memlekette Tam Bir Birlik Var”, *Akşam Gazetesi*, Sene: 28, No. 9996, 14 Ağustos 1945, s.1; “Rus Notasının Esası”, *Vakit Gazetesi*, Yıl: 29, No. 10361, 13 Ağustos 1945, s.1.

Gazi

Akademik
Bakış

93

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

sında Balkanlar'da ve Kafkasya'da yaşanan sıcak çatışmaların yanı sıra kuruluş aşamasında SSCB'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne doğrudan destek verdiği de hafızalardadır. Bu bağlamda Türkiye kamuoyunda II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan Sovyet karşıtı yaygın tavrın temelinde, Türkiye'nin modernleşme algısını şekillendiren Batılılaşma anlayışının, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti için de, Batı Avrupalı ülkeler ile ikili ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermesi yattığı iddia edilebilir.

Türkiye kamuoyunun SSCB ve Batı Avrupalı ülkeler arasında oluşacak olası bir kutuplaşmada tercihini Batı'dan yana kullanmasının bir diğer nedeni de Türkiye Cumhuriyeti ile Batı arasındaki ilişkilerin niteliğinin Osmanlı ile Batı arasında sahip olunan ilişkilerden farklılık göstermesidir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletler arasındaki ilişkiler geçmişi yüzyıllarca sürmüş savaflara dayanan, sıfır toplam ve sağlıksız bir temele oturmuş; Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalı devletlerin birkaç siyasi manevrası dışında Avrupa devletler sistemi içerisinde saygın bir yere sahip olamamıştır. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti ise I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı devletlerle nispeten daha sağlıklı bir ilişki ağı kurabilmiş, Avrupa için bir "sorun" ya da "gönülsüzce kabul edilmiş, taktik bir müttefik" olmanın ötesine geçmiştir. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini daha kapsamlı bir şekilde geliştirmesini sağlayan bu değişikliğin zeminini oluşturan etmenlerden biri Türkiye'de Atatürk Döneminden itibaren dış politikada benimsenen "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesinin, iki savaş arası dönemde kendi içerisinde bir kutuplaşmaya sürüklenen Avrupalı devletlere karşı da samimiyetle ve kararlılıkla sürdürülmüş olmasıdır. II. Dünya Savaşında patlayan silahların namluları soğumadan Müttefik Kuvvetlerinin Berlin'de birbirlerine karşı takınmış oldukları tavır ise ilişkilerin niteliğinde gözlemlenen bu değişimin ABD tarafından da hızla benimsenmesine neden olmuştur.

Türkiye kamuoyundaki Sovyet karşıtı tavrın ya da Batı ile ilişkilerdeki olumlu değişimin yanı sıra Türkiye'nin dışında gelişen uluslararası faktörler de Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimine zemin hazırlamıştır. 09 Ekim 1944'te düzenlenen Moskova Konferansında (Tolstoy Konferansı) Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Josef Stalin ile Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill Balkan coğrafyası üzerindeki etki alanlarını gizli bir anlaşma ile kabaca taksim etmiş; Türkiye ise bu paylaşımın dışında tutulmuştur.⁴ 1944-1946 yılları arasında SSCB'deki Amerikan Büyükelçiliğince Misyön Görevi, devam eden süreçte ise ABD'nin SSCB Büyükelçisi Averell

4 Mevzubahis paylaşımın kanıtı olarak saklanan peçete Birleşik Krallık Ulusal Arşivinde bulunmaktadır. Kaynak: The National Archives Resmi İnternet Sayfası, "Stalin's Tick on Churchill's Note Written at the Kremlin on 9 October 1944, Dividing up the Balkans into Spheres of Influence, 9 October 1944", <https://images.nationalarchives.gov.uk/assetbank-nationalarchives/action/viewFullSizedImage?id=30941&size=800>

Görüş

Akademik

Bakış

94

Cilt 12

Sayı 24

Yaz 2019

Harriman'ın danışmanlığını yapan George F. Kennan, Sovyetlerin başta güneye doğru olmak üzere genişleme göstermesi muhtemel etki alanını ABD'nin bir çevreleme politikası uygulayarak sınırlaması gerekliliğinden bahseden "Uzun Bir Telgraf" göndermiştir.⁵ Dönemin ABD Başkanı Harry S Truman yönetiminin dış politikasına yön veren şahsiyetlerden biri olarak nitelenen Kennan'ın "çevreleme politikası" ile Sovyetlerin Türkiye'yi etki alanı dahilinde görmekten uzak tavrı, yukarıda bahsedilen Türkiye'deki algı ile uyum göstermiş böylece 1947 yılı Türk-Amerikan ilişkilerinde ticari ilişkilerin ötesinde kapsamlı askeri ve siyasi ittifak ilişkisinin kurulabilmesine imkan sağlamıştır.

1944 yılının Ekim ayı çerisinde II. Dünya Savaşı'nın Mihver Devletleri Yunanistan işgaline son vererek, ülkeyi terk etmeye başlamışlardır. Savaş süresince Yunanistan'ı Mihver Devletlerinin işgaline karşı direnişini Birleşik Krallığın vermiş olduğu askeri destek ile sol eğilimli ELAS (Yunan Halk Kurtuluş Ordusu) ve milliyetçi EDES (Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Birliği) örgütlemiştir. Savaş sonrası dönemde ise Yunan direnişi sırasında başarıyla örgütlenmiş sol eğilimli bir hareketin Yunanistan'da iktidar tesis etmesi beklenmiştir. Ancak "Yüzdeler Anlaşması" uyarınca Sovyetlerin etki alanı dışında bırakılan Yunanistan'da komünist bir hükümetin kurulmasına önce Birleşik Krallık daha sonra ABD müdahale etmiş, 1946-1949 yılları arasında Yunanistan'da bir iç savaş yaşanmıştır.⁶

Yunan iç savaşının devam ettiği süreçte Birleşik Krallık II. Dünya Savaşı öncesi ve süresince iktisadi ve askeri destek sağladığı Yunanistan'a, II. Dünya Savaşı'nın Birleşik Krallık ekonomisine verdiği ağır zarardan dolayı, savaş sonrasında yardımlarını devam ettiremeyeceğini ABD'ye bildirmiştir.⁷ 1946 yılının Aralık ayında ABD'yi ziyaret eden Yunanistan Başbakanı Konstantinos Çaldaris ise ülkesinin askeri, iktisadi ve finansal anlamda yardıma ihtiyaç duyduğunu Truman'a iletmıştır.⁸

- 5 1947 yılının Temmuz ayında ise ABD'de yayımlanan ve Amerikan dış politika anlayışı hakkında uluslararası kamuoyuna izlenimler sunması açısından önem arz eden bir dergi olan *Foreign Affairs* dergisinde "X" müstear ismiyle "The Sources of Soviet Conduct [Sovyet İdaresinin Kaynakları]" başlığıyla bir makale yayımlanmıştır. Bkz. X, "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, Vol. 25, No:4, July 1947.
- 6 André Gerolymatos, *Red Acropolis, Black Terror: The Greek Civil War and the Origins of Soviet-American Rivalry, 1943-1949*, Basic Books, New York, 2004; Spyridon Plakoudas, *Greek Civil War: Strategy, Counterinsurgency and the Monarchy*, I. B. Tauris, New York, 2017; David H. Close, *The Origins of the Greek Civil War*, Routledge, New York, 2013.
- 7 Denise M. Bostdorff, *Proclaiming the Truman Doctrine: The Cold War Call to Arms*, Texas A&M University Press, Texas, 2008, s.50-51; Alan P. Dobson-Steve Marsh, *US Foreign Policy Since 1945*, Second Edition, Routledge, New York, 2006, s. 24.
- 8 Denise M. Bostdorff, a. g. e., s. 45-50. Birleşik Krallığın ABD'ye Yunanistan'a yönelik yardımları keseceğini haberdar etmesi 24 Şubat 1947'de gerçekleşmiştir. Bu durumda Yunanistan Başbakanının Birleşik Krallık yardımlarının durdurulacağını ABD Başkanı'ndan daha önceden haberdar edildiği sonucu çıkmaktadır.

gazi

Akademik
Bakış

95

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Truman'ın Yunanistan'ın yardım talebine cevap niteliğindeki konuşma metnini hazırlayan görevliler ekibinden Baş Hakim John Marvin Jones konuşmanın hazırlanma süreci hakkında detaylı bir rapor yazmıştır. Raporda Jones, Truman'ın kongreye yapmış olduğu konuşmadan yaklaşık iki hafta önce Britanya Büyükelçisinden Birleşik Krallığın Yunanistan'a yönelik yardımlarını keseceğine dair bir mesajın ABD'nin Dışişleri Bakanı George Marshall'a gelmesinden bahsetmektedir. Mesajın ardından ABD Başkanı, Savaş Bakanı, Deniz Kuvvetleri Müsteşarı, Genel Kurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanı ile acil bir toplantı düzenlemiştir.⁹ Bu toplantının ardından Truman, 27 Şubat 1947 tarihinde Beyaz Saray'da Kongre liderleri ile bir toplantı daha yapmıştır.¹⁰ Jones'un aktardığına göre toplantıda durumun ABD güvenliği açısından vahametini idrak edemeyen Kongre liderlerine ABD'nin Soğuk Savaş dış politikasının mimarlarından biri olan dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson Yunanistan'ın ve komşusu Türkiye'nin ABD güvenliğindeki yerini daha detaylı bir şekilde sunmak zorunda kalmıştır.¹¹ Acheson'un sunumundan etkilenen Kongre liderlerinin ABD Başkanının radyoda canlı şekilde yayınlanan bir oturumda durumu Kongreye, dolayısıyla halka, açıklaması şartıyla her türlü desteği vereceklerine söz verdikleri yine Jones'un aktardığı bilgiler arasındadır.¹²

Truman'ın "Yunanistan'a ve Türkiye'ye Yönelik Yardım Tavsiyesi" başlıklı konuşmasını 12 Mart 1947 tarihinde ABD Kongresine sunmuştur. ABD dış politikası ile ulusal güvenliğinin iç içe geçmiş olduğuna değinilen konuşmada Yunanistan'ın yardım talebinin yanı sıra Ortadoğu'da kurulu düzenin devamı açısından Türkiye'nin öneminden bahsedilmektedir.¹³ Birleşik Krallığın Yunanistan gibi Türkiye yönelik olarak da iktisadi ve finansal desteğini devam ettirmeyeceği belirtilmiş, her iki ülke için istenilen toplam nakdi yardım miktarının dünya özgürlüğü ve barışı için kazanılan II. Dünya Savaşı'nda harcananın binde biri olduğu vurgulanmıştır.¹⁴

Truman'ın konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'nin ötesinde silahlı azınlıklar ya da dış baskılar tarafından boyun eğdirilmeye direnen tüm özgür

- 9 Harry S. Truman Presidential Library & Museum, "The drafting of President's message to the Greek Situation", s. 1. https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=7-2.
- 10 Birleşik Krallığın ABD'ye Yunanistan'a verdiği desteği çekeceğini resmen açıklaması 24 Şubat 1947 tarihinde gerçekleşmiştir. İlgili tarihte ABD'de görevli başkan Demokrat Parti üyesiyken, kongrede çoğunluk Cumhuriyetçi Parti'dedir. Truman Kongre'nin desteğini alabilmek için böyle bir toplantı gerçekleştirmiştir.
- 11 Harry S. Truman Presidential Library & Museum, "The drafting of President's message to the Greek Situation", s. 1, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=7-2.
- 12 Aynı yer.
- 13 Harry S. Truman Presidential Library & Museum, "Address of the President to Congress, Recommending Assistance to Greece and Turkey", s. 3, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=5-9.
- 14 Aynı yer.

halklara atıfta bulunmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirilecek askeri, finansal, iktisadi yardım ve danışmanlık hizmetlerinin yoksulluk ve muhtaçlıktan beslenen totaliter rejimlere karşı özgür halkların umutlarının canlı tutacağı öngörülmüştür. Verilecek desteklerin özgür halkların iktisadi istikrarın yanı sıra düzenli siyasal süreçler oluşturulmasına katkı sağlayacağı, dolayısıyla bu halkların kendi kaderlerini belirleme noktasında da önem arz ettiği de yine konuşmada vurgulanmaktadır.¹⁵ Truman'ın kullanmış olduğu bu ifadelerden yola çıkılarak konuşmanın ABD nezdinde Yunanistan ve Türkiye'nin de ötesinde Amerikan dış politikasında uygulanacak yeni bir küresel politikanın başlangıcı olarak kabul edilmiş, bu yüzden de siyasi tarihte Truman'ın konuşması "Truman Doktrini" olarak nitelendirilmiştir.¹⁶

2. Türk Dış Politikasında Bir Kırılma Noktası Olarak 12 Temmuz 1947 Antlaşması

22 Mayıs 1947'de ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yönelik geniş kapsamlı yardımlar gerçekleştirilmesine imkân sağlayan bir kanunun ABD Kongresinden geçmesiyle birlikte Truman doktrini ABD'de yasal bir zemin kazanmıştır.¹⁷ 26 Mayıs'ta konuya ilişkin olarak Türkiye ile irtibata geçen ABD Hükümeti ile Türkiye arasında "Türkiye'ye Yapılacak Yardım hakkında Anlaşma" 12 Temmuz 1947'de Ankara'da imzalanmıştır. Sekiz maddeden oluşan anlaşmanın ikinci maddesi, ABD Başkanı tarafından tayin edilecek bir "Türkiye Misiyonu Şefinden" bahsetmektedir. Misiyon Şefinin Türkiye Hükümeti temsilcileri ile görüşerek ABD yardımının amacına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi; görevini yerine getirirken de Türkiye Hükümeti'nin "...Misiyon Şefine ve temsilcilerine yapılan yardımın kullanışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahade şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı"¹⁸ sağlaması ön görülmüştür. Üçüncü madde ABD yardımları hakkında, her iki ülkenin güvenliği ile

15 Aynı yer.

16 Baş Hâkim John Marvin Jones Jones görevlilerin koordinasyonu sağlayan ABD Dışişleri Bakanlığı Avrupa İşleri Ofisi Müdür Yardımcısı John D. Hickerson'ın yardım planını Pearl Harbor'dan bu yana gerçekleşen en önemli olay olarak tanımladığını belirtmiştir. Kaynak: Harry S. Truman Presidential Library & Museum, "The drafting of President's message to the Greek Situation", s. 2, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=7-2. Konuşmanın Amerikan dış politikasında uygulanacak yeni bir küresel politikanın başlangıcı olarak kabul edilmesi hakkında bkz. Harry S. Truman Presidential Library & Museum, "Opinion Summary of the President's Message to Congress", https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=8-3.

17 Harry S. Truman Presidential Library & Museum, "Public Law 80-75 - Assistance to Greece and Turkey", https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=5-2.

18 "Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 Tarihinde Ankara'da İmzalanan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım hakkında Anlaşma"nın onanmasına dair Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, 5 Eylül 1947, Sayı:6699, s. 12869, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6699.pdf>.

Gazi

Akademik
Bakış

97

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

bağdaştığı ölçüde, gerek ABD gerekse Türkiye kamuoyunu bilgilendirilmesi noktasında işbirliği yapılacağını belirtmektedir.

Anlaşmanın imzalandığı dönemin Türkiye Başbakanı Recep Peker Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) anlaşmanın dünyanın içerisinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık karşısında Türkiye'nin arazi bütünlüğü ve egemenlik haklarını korumasına yardım edeceği gerekçesiyle imzalandığını belirtmiştir.¹⁹ TBMM Başkanlığınca anlaşmanın sevk edildiği TBMM Dışişleri²⁰, Millî Savunma²¹ ve TBMM Maliye Komisyonları²², Peker'in gerekçesinde belirttiği görüşleri hazırlamış oldukları raporlarla onaylamış ve anlaşma tasarısını olduğu gibi TBMM Başkanlığına sunmuştur. Anlaşmanın görüşüldüğü komisyonlar içerisinde yalnızca TBMM Bütçe Komisyonu, anlaşma uyarınca ABD tarafından gerçekleştirilecek yardımın Türkiye'nin bütçe kalemlerinde yer alma usulüne ilişkin, bir maddenin anlaşmaya eklenmesini istemiştir. Ancak TBMM Bütçe Komisyonunun da anlaşmanın özüne ilişkin herhangi bir eleştirisi olmamıştır.²³

19 Bu noktada Peker'in gerekçesinde sunduğu "dünyanın hâlen içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık" ile Müttefik Kuvvetler arasında başlayan Soğuk Savaş, "arazi bütünlüğü" ile SSCB egemenliğindeki Ermenistan ve Gürcistan Sovyetlerinden gelen toprak taleplerine ve "egemenlik hakları" ile SSCB'den gelen 07 Ağustos 1946 tarihli Türk Boğazlarına ilişkin diplomatik notaya atıf yaptığı iddia edilebilir. Peker'in kanun tasarısı için hazırlamış olduğu gerekçenin tamamı için bkz. "Türkiye ile Birleşik Amerika Devletleri arasında imzalanan (Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma) nın onanmasına dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları", S. Sayısı: 233, s. 1, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079ss0233.pdf>.

20 TBMM Dışişleri Komisyonu anlaşmaya ilişkin hazırlamış olduğu raporda "doğrudan doğruya memleketimiz üzerine çevrilmiş bazı istekler, müdafaa bakımından çok uyanık..." bulunulması gerekliliğinden bahsetmiştir. Dışişleri Komisyonun raporunda ABD, "milletler arasında eşitlik ve adalet prensiplerinin riayet edilir düsturlar olarak ayakta kalmasına var gayretiyle çalışan bir devlet" olarak nitelendirilmektedir. Kaynak: "Türkiye ile Birleşik Amerika Devletleri arasında imzalanan (Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma) nın onanmasına dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları", S. Sayısı: 233, s. 2, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079ss0233.pdf>.

21 Millî Savunma Komisyonu raporunda "teati edilen müzakerede memleketimizin bağımsızlığını, emniyetini ve milletimizin hürriyet ve refahını sağlamaya hizmet edici mahiyette olan ve Amerika'lıların tam insani bir jestini ifade eyleyen bu yardım hakkında teati edilen mukavelenin tam siyasi bir başarı eseri olduğu kanaatine varılmıştır" ifadesine yer vermiştir. Kaynak: "Türkiye ile Birleşik Amerika Devletleri arasında imzalanan (Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma) nın onanmasına dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları", S. Sayısı: 233, s. 2-3, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079ss0233.pdf>.

22 TBMM Maliye Komisyonunun raporunda yer alan ifade "Hükümetimiz ve Birleşik Devletler Hükümeti arasında yapılmış olan işbu anlaşmanın Millî menfaatlerimize uygun olduğu görülmüş ve tasarı aynen kabul edilmiştir" ifadesi yer almaktadır. "Türkiye ile Birleşik Amerika Devletleri arasında imzalanan (Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma) nın onanmasına dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları", S. Sayısı: 233, s. 3, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079ss0233.pdf>

23 TBMM Bütçe Komisyonunun konuya ilişkin hazırlamış olduğu rapor için bkz. "Türkiye ile

12 Temmuz 1947 tarihli “Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma” 01 Eylül 1947 tarihinde TBMM gündemine getirilmiştir. Mecliste dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka yapmış olduğu konuşmada Birleşmiş Milletlerin kendi üyelerinin güvenliğini tehdit eden her türlü tehdidi bizzat kendisinin önlemesi gerekirken, dünyadaki mevcut siyasi durumunun bu durumu engellendiğinden bahsetmiştir. Meclis görüşmelerinde söz alan dönemin Milletvekili Nihat Erim anlaşmanın Amerika Hükümeti tarafından verilecek maddi yardım ya da askerî malzeme temini şeklinde dar mütalâa edilmemesi gerektiğini, anlaşmanın bunun da ötesinde Türk - Amerikan yakınlaşmasının ve münasebetlerindeki gelişiminin temel taşı olarak kabul edilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir.²⁴ Görüşmelerde söz alan dönemin bir diğer Milletvekili Kasım Gülek, Truman’ın demokrasileri ve barışı korumayı kendine görev ilan ederek uluslararası alanda yeni bir doktrin ortaya attığını iddia etmiş, anlaşmanın Türkiye’nin askeri güvenliğinin yanı sıra iktisadi güvenliğinin de sağlanması noktasında önem arz eden şeffaf bir anlaşma olduğunu vurgulamıştır.²⁵ Görüşmelerde son olarak 07 Ocak 1946’da kurulan ve mecliste azınlıkta bulunan Demokrat Parti Enis Akaygen söz alarak partisinin anlaşmanın hızlı bir şekilde yürürlüğe girmesini desteklediğini belirtmiştir.²⁶

TBMM genelinde, dönemin muhalefet partisi Demokrat Parti dâhil, herhangi bir milletvekili tasarının aleyhine söz talebinde bulunmamıştır. Tasarı TBMM’de oy vermeye hazır bulunan 339 milletvekilinin oy birliği ile kabul edilmiştir.²⁷ Bu iki veri anlaşmanın Meclisten tam destek gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Ancak anlaşmanın lehine söz alan Saka ve Gülek’in konuşmalarında anlaşmanın Türkiye’nin bağımsızlığına herhangi bir sınırlama getirilmediğini

---

Birleşik Amerika Devletleri arasında imzalanan (Türkiye’ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma) nın onanmasına dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, S. Sayısı: 233, s. 4. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079ss0233.pdf>.

- 24 TBMM’nin bu kanunu kabul ettikten sonra, Türk - Amerikan münasebetlerinin yeni bir devreye gireceğini iddia eden Erim uluslararası güvenlik temelinde ABD’ye büyük önem vermektedir. Nitekim Erim’e göre dünya çapında yardımlaşma amacıyla kurulan Milletler Cemiyetinin amacına ulaşamamasının nedeni Cemiyet’e ABD’nin fiilen iştirak etmemesidir. Öte yandan Erim, II. Dünya Savaşı’nın sebeplerinden birini ABD’nin Avrupa işleriyle yakında ilgilenmemesi olarak tanımlamaktadır. *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt: 6, Toplantı:1, Yetmiş dokuzuncu Birleşim, 1.IX.1947 Pazartesi, s. 554, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>.
- 25 *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt: 6, Toplantı:1, Yetmiş dokuzuncu Birleşim, 1.IX.1947 Pazartesi, s. 555-556, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>.
- 26 *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt: 6, Toplantı:1, Yetmiş dokuzuncu Birleşim, 1.IX.1947 Pazartesi, s. 556, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>.
- 27 *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt: 6, Toplantı:1, Yetmiş dokuzuncu Birleşim, 1.IX.1947 Pazartesi, s. 557, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>.

Gazi

Akademik
Bakış

99

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

ısrarla vurgulama ihtiyacı hissettikleri görülmüştür. Konuşmalarda yer alan bu vurgu, TBMM milletvekilleri arasında anlaşmaya dair çekincelerin olduğu izlenimini yaratmaktadır.

3. Antlaşma Sonrası Sürecin Tek Partili Hayat Üzerindeki Etkileri Bağlamında CHP'nin Politika Arayışları

II. Dünya Savaşı sonrası dönem genel itibarıyla CHP açısından bir dönüşüm dönemi olarak ifade edilmektedir. CHP'nin 1945 sonrası dönüşümünde ise iki temel faktörün göze çarptığı görülecektir. Bunlardan ilki dışsal dinamiklerle, diğeri de içsel dinamiklerle açıklanabilir. Dışsal dinamiklere bakıldığında zaman savaş sonrası süreç, dünya genelinde parlamenter ve liberal bir "demokrasi"nin ABD merkezli olarak inşa edilmesini beraberinde getirmiştir. II. Dünya Savaşı'nda SSCB'nin de dahil olduğu ittifakın hedefinde olan faşizm yenildiği zaman Batı, yeni "öteki" olan Sovyet sosyalizmini hedef tahtasına koymuştur.²⁸ Savaştan sonra ABD ve İngiltere ile SSCB'nin arasının açılmasıyla sonuçlanan bu dönüşüm Soğuk Savaş döneminin de başlangıcını teşkil etmektedir.

ABD'nin liderliğini pekiştiren Soğuk Savaş'ın erken dönemi dünya ölçeğinde "Komünizmle Mücadele" perspektifinin gelişmesine sahne olmuştur. ABD gerek kendi içinde gerekse müttefik ülkeler nezdinde komünizm ile mücadeleli oldukça merkezi bir noktada tanımlanmaya başlamıştır.²⁹ II. Dünya Savaşı sürecinde en önemli sorun olarak tanımlanan faşizmin yanına savaş sonrası süreçte komünizm de eklenmiştir. 1950'li yıllara girilirken dünyada siyasal sistemler "demokratik" ve "totaliter" rejimler olmak üzere iki başlık altında incelenmeye başlamıştır. Batı'nın temsil ettiği liberal parlamenter demokrasiler "Hür Dünya"yı oluştururken faşizm ve komünizmin etkisi altında olan ülkeler ise özgürleşmeyi bekleyen diktatörlük rejimleri olarak göze çarpmaya başlamıştır.³⁰ Türkiye de tam bu noktada esas itibarıyla Batı tipi parlamenter bir demokrasiyi tam anlamıyla yerli yerine oturtmadığı için ikinci ülkelere dahil bir görüntü sergilemektedir. Gerek Atatürk döneminde gerekse büyük bir kısmı II. Dünya Savaşı ile geçen İsmet İnönü döneminde çok partili bir demokrasi tesis edilememiştir. Ancak savaş sonrası dönem, dünya genelinde Batı tipi bir demokrasiye dönüşmeye çalışan ülkelerin arasına Türkiye'nin de katılmasına sahne olmuştur.³¹

Siyasal rejim inşasına bağlı olarak Batı'nın bu dönemdeki en temel sorunlarının güvenlik bağlamında cereyan ettiğini ifade etmek yanlış olmayacak-

28 Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl: Aşırılık Çağı 1914-1991* (çev. Yavuz Alogan), Everest Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 317.

29 Aynı yerde

30 Juan J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (çev. Ergun Özbudun), Liberte Yayınları, Ankara 2017, s. 88.

31 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2012, s. 131.

tır. SSCB'nin hem batıya hem de güneye doğru etki alanını genişletme girişimleri Batı açısından oldukça önemli bir güvenlik sorunu teşkil etmekteydi. Batı bu güvenlik sorununu önce iktisadi sonra da askeri önlemlerle halletme yolunu tercih etmiştir. Truman Doktrini ve bu doktrine bağlı olarak hazırlanan Marshall Planı kapsamındaki iktisadi yardımlar, Türkiye ve Yunanistan'ın merkezi bir biçimde dahil olduğu bir güvenlik planının ekonomik boyutu olarak göze çarpmaktadır.³² Türkiye'nin Milli Mücadele döneminden bu yana nasıl bir dış politika tercihi yapacağı uzun bir süre merak konusu olmuştur. Zira Atatürk'ün "Batılılaşma" ideallerine karşılık dış politikada oldukça dengeli bir dış politika takip etmesi, bölge ülkeleriyle oluşturulan güvenlik hatlarıyla hem Batı'yı hem de SSCB'yi tam olarak tatmin etmeyen faaliyetleri Türkiye ile ilgili kesin ve değişmez bir yargının oluşmasını engellemiştir. Atatürk dönemi dış politikasının merkezinde olan "denge" siyasetinin ulusal çıkarlar ekseninde kimi zaman "pragmatist" bir nitelik kazanması da Türkiye ile ilgili hesapların değişken olmasını beraberinde getirmiştir.³³

II. Dünya Savaşı süreci ise Atatürk döneminde inşa edilen denge merkezli dış politikanın Batı'nın lehine değişmesine tanıklık etmiştir. Her ne kadar Türkiye, İsmet İnönü'nün savaş içinde uyguladığı denge politikası sayesinde savaş dışı kalmış olsa da gerek SSCB ile ilişkilerin Türkiye'yi tehdit eden bir noktaya doğru ilerlemesi gerekse savaş dışı kalınmasına rağmen getirdiği ekonomik problemler İsmet İnönü'nün dış politikadaki "denge" merkezli hassasiyetin etkisini yitirmesini sağlamıştır. Artık yeni dönemde Türkiye'nin istikameti Batı ile uyumlu bir doğrultuyu ifade edecektir.

Türkiye'de iç siyasetin de dış politikası ile uyum içinde bir dönüşüme sahne olduğu görülecektir. Türkiye, Batı'nın "tehdit" algılarını kronolojik olarak kendi iç siyaseti ile uyumlu bir noktaya Bu noktadaki dönüşümü iki örnek olay üzerinden açıklamak mümkündür. ABD'nin liderlik pozisyonunu İngiltere'den devraldığı savaş sonrası dönemde Batı'nın tehdit algıları sırasıyla faşizm ve ardından da komünizm olmuştur. Faşizmin yenilgisine kadar SSCB ile kurulan pragmatist ittifak ABD'nin söylem olarak komünizmle mücadele perspektifini en iyi ihtimalle saklı tutmasını sağlamıştır. Faşizmin yenilgiye uğraması ile ibrenin komünizme dönüşü Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar istikrarlı bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. İnönü döneminde iktidarın siyasal perspektifinin de benzer bir sıralamayı takip ettiğini söylemek mümkündür. Savaş sürecinde önce *Adana Görüşmeleri* ile değişim sinyali veren dış politika³⁴, ardından SSCB'nin Hitler ordularına karşı gösterdiği üstünlük Almanya'nın yenilme ihtimalini giderek artırmış ve İnönü de savaş dışı kalan Türkiye'nin faşizme

32 Aynı yerde

33 Faruk Sönmezoglu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011, s. 260-263.

34 Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 189.

yönelik tutumunu sertleştirmiştir. Savaş ölçeğinde faşizme karşı alınan tavır ülke içinde de Alman nasyonal sosyalizmi ve İtalyan faşizmine yakın olduğu düşünülen “Turancı” görüşlerin hedefe konması ile daha belirgin hale gelmiştir.³⁵ Dönemin iktidarı Türkiye’nin faşizme karşı açtığı savaşın bir devamı olarak Türkçü-milliyetçi sağa yönelik “İrkçılık-Turancılık Davası” olarak bilinen süreci başlatmıştır.³⁶ Eylül 1944’ten Mart 1945’e kadar devam eden bu dava süreci Türkiye’nin yeni dönemde Batı ile kurulacak ilişkileri hakkında da ipucu vermektedir. Yaklaşık altı ay süren bu davanın izleri savaş sonrası dönemde yavaş yavaş silinmeye başlanmıştır. Zira 1945 sonrası Türkiye siyasetinin ana gündem maddelerinden birisini “Komünizmle Mücadele” stratejisi oluşturacaktır. Bu strateji, ülke içinde pek çok farklı siyasal görüşe mensup olan siyasilerin dönem itibarıyla konsolide olmasını da beraberinde getirmiştir.

Bu yeni dönemin temel niteliği olan “anti-komünizm” ise ikinci örnek olayın ve benzer olayların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı iktidar döneminde yalnızca iki yıl sonra değişen tehdit algılarına uygun olarak bu sefer hedef tahtasına sol tandanslı akademisyenlerin oturtulduğu görülmektedir. Şükrü Saracoğlu’nun Başbakanlığı döneminde 1940’lı yıllardaki milliyetçi fikir önde gelen isimlerinden Nihal Atsız’ın kendisine yazdığı bir mektupta Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF) öğretim üyelerinin bir bölümünün komünist oldukları gerekçesiyle derhal üniversiteden atılmaları talep edilmiştir. Bu talep süreç içinde daha geniş bir kitleye yayılarak mektupta adı geçen öğretim üyeleri üniversiteden tasfiye edilmiştir. 1947 yılında DTCF öğretim üyesi olan Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Naili Boratav’ın da aralarında bulunduğu akademisyenler dönemin CHP hükümeti tarafından DTCF’den ihraç edilmişlerdir. 1945 sonrasında devletin tehdit algısı faşizmden komünizme doğru kaymıştır. Komünizmin tehdit olarak varlığı ise SSCB’nin çöküşüne kadar devam edecektir.

Meselenin içsel dinamiklerine bakıldığı zaman ise II. Dünya Savaşı’nın olumsuz getirilerinin CHP iktidarının kredisini büyük ölçüde tükettiği görülecektir. Savaş sürecinin yarattığı en önemli olumsuzluk ise hiç şüphesiz ekonomik açıdan devletin büyük bir darboğaz içine girmesidir. Daha önce de ifade edildiği gibi ülke her ne kadar savaş sürecine dahil olmasa da savaştan büyük ölçüde etkilenmiştir. Savaştan en çok da devletin ekonomisi etkilenmiştir. Çalışan erkek nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması, vergi gelirlerinde yaşanan daralmalar, enflasyon artışı ve ekonominin bozulması ile birlikte yükselen karaborsacılık devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmesiyle sonuçlanmıştır.³⁷ Bu müdahale iki örnek olayla somutlaşmıştır. Bunlardan ilki *Milli*

35 Zehra Önder, *II. Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası* (çev. Leyla Uslu), Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 184.

36 Mithat Atabay, *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 323.

37 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 221.

Koruma Kanunu, diğeri de *Varlık Vergisi*'dir. Her iki uygulama sonucunda ortaya çıkan genel tabloya bakıldığı zaman gerek sermaye grupları içinde devletle kurulan ilişkiye bağlı olarak yaşanan dengesizlik, gerekse özellikle de tarım işçilerinin son tahlilde gelirlerinin azalması hükümete karşı memnuniyetsizliğin artmasına neden olmuştur.³⁸ Ekonomi alanında başlayan bu hoşnutsuzluk siyasal alanda da karşılığını bulmuş ve sermayeye sahip olan grupların pek çok temsilcisi CHP'den ayrılma kararı almıştır. İktisadi gücünü siyasi gücü ile pekiştirmiş olan bu grupların CHP'den ayrılması parti içinde önemli bir kan kaybına da sebep olmuştur. CHP'ye olan güvenin sarsılması ülke içinde yeni bir çekim merkezinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Demokrat Parti'nin (DP) doğuş sürecinde CHP'nin savaş koşullarında aldığı kararların toplum nezdinde yarattığı olumsuz etkiyi görmek mümkün olacaktır. DP'nin yeni bir parti olarak ortaya çıkışı CHP'nin önceki tecrübelerinden büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Zira DP, CHP'nin kriz anlarında kolaylıkla müdahale edebildiği bir parti olmamıştır. DP özellikle de 1950 seçimleri ile birlikte CHP'nin tek parti iktidarının sonlandığı mesajını verecek ölçüde etki alanına sahip olan bir parti konumuna gelmiştir. DP'nin yükselişi CHP'ye önemli bir mesaj vermiştir. Dönemin "merkez-çevre" denklemi üzerine kurulu analizlerinde "merkezi" temsil eden CHP'nin karşısına "çevreyi" temsil eden DP çıkmıştır. DP'nin etki alanını genişlettiği "çevre", tamamı CHP baskısı altında geçen 1946 seçimlerinde dahi yeni partiye desteğini gösterebilmiştir. CHP'nin "merkez"i temsilinden kaynaklanan ve aynı zamanda "kurucu" niteliğinden kaynaklanan meşruiyet zeminini kaybetmeye başladığı görülmektedir. CHP'yi iç siyasette oldukça zor duruma düşüren bu süreç CHP'nin dönüşümünü kaçınılmaz bir hale getirmiştir.

CHP'nin 1946 seçimleri sonrasına yansıyan ve 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan antlaşma ile aynı gün ilan edilen iç siyasete dair bildiri CHP açısından önemli bir dönüşümün de habercisi olmuştur. 1947 yılında CHP ve DP arasındaki ilişkilerin gerilmesine karşılık Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu gerginliğe müdahil olması ve iki parti arasında bir nevi "hakem" rolü üstlenerek gerginliği yumuşatmaya çalışması olarak ifade edilen "12 Temmuz bildirisi" Türk siyasal hayatında oldukça önemli bir dönüşümün habercisidir. İleride daha ayrıntılı incelenecek olan bu bildirden önce CHP'nin 1940'lı yılların ikinci yarısında yaşadığı dönüşümü daha yakından incelemek gerekmektedir. CHP'nin bu dönemde yukarıda sayılan gerekçeler temelinde yeni siyasal arayışlara girdiği görülmektedir. CHP'nin yaşadığı bu dönüşüm esas itibarıyla dış politikada olmasına rağmen, bu dönüşümün iç yansımaları iki temel başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki ekonomi politikalarında yaşanan dönüşüm, diğeri de laiklik ilkesinde yaşanan dönüşümdür. Her iki başlığa bakıldığı zaman ikisinin de "anti-komünizm" ekseninde bir dönüşümle uygun olduğunu görmek mümkün olacaktır. Zira "komünizmle mücadele" stratejisinin iktisadi boyutun-

Gazisi

Akademik
Bakış

103

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

da devlet merkezli ve Sovyet modelini çağrıştıran “planlı kalkınma” kavramının yerine Batı’nın ekonomik çıkarlarına uygun olarak ülke ekonomisinin dönüştürülmesi yer alırken, konunun hem siyasal hem de kültürel boyutunda “Ateist” bir devletle mücadele edebilmek için “din” merkezli bir politik mücadelenin işlerlik kazanması bulunmaktadır. Her iki başlık üzerinden gerçekleşen revizyon CHP’nin ideolojik temellerini oluşturan altı oktan “devletçilik” ve “laiklik” ilkelerinin içeriğinin değişimi ile sonuçlanacaktır.

II. Dünya Savaşı, iktisadi anlamda pek çok ülkeyi gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye de bu ülkelerden bir tanesidir. Devletler bu yaraları sarabilmek için tıpkı I. Dünya Savaşı sonunda olduğu gibi devlet merkezli iktisadi modellere yönelik bir eğilim göstermişlerdir. Bu dönem iktisat tarihinde kalkınmacı ekonomi modellerinin yükseldiği bir dönem olarak ifade edilmektedir.³⁹ Batı Avrupa ekonomilerinin bu dönemdeki temel niteliği devlet müdahaleciliğinin yeniden gündeme alınmasıdır. Ancak bu dönemin devlet müdahaleciliği katı bir iktisadi yapıyı değil, piyasa ekonomisinin serbestliği ile uyumlu bir ekonomi politikayı ifade etmektedir. Savaş sonrası Avrupa ekonomileri bu bağlamda bir çeşit “karma ekonomi” olarak adlandırılmaktadır.⁴⁰ Türkiye’nin ise bu dönüşüme uygun olarak kendisine yeni bir yol aradığını söylemek mümkündür. Bu arayışın nedenlerinin incelerken iç ve dış sebeplerine bir bütün olarak bakmak gerekir. Dışsal sebeplere bakıldığı zaman en belirgin hususun Türkiye’nin savaş sonrası dış politikasında yaşanan dönüşüm olduğu görülecektir. Savaş sonrası süreçte Türkiye, İngiltere’nin yerini devralan ABD ile bir yakınlaşma sürecine girmiştir. Savaş sürecinde SSCB ile gerilen ilişkiler bu yakınlaşmayı sağlayan en önemli hususlardan bir tanesidir. Bunun yanı sıra Türkiye’nin içinde bulunduğu iktisadi sorunların çözülebilmesi için “dış yardım” formülü giderek ülkede daha geniş bir taraftar kitlesi bulmaya başlamıştır. Zira “Marshall Yardımları” olarak bilinen dış yardım süreci ülkenin savaş sonrası süreçte yeniden büyümesi ve ekonomik sorunların çözülebilmesi için en gerçekçi yol olarak görülmeye başlanmıştır.⁴¹

CHP’nin “dış yardım” merkezli çözümü ilerleyen süreçte ekonomi politikalarının “devletçilik” ilkesinden uzaklaşmasını da beraberinde getirmiştir. Devletçilik 1930’lu yıllardan beri CHP’nin temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’ndan itibaren devletin ekonomiye müdahalesi ve planlı kalkınma, devletçiliğin temel uygulama ilkeleri olmuştur. Ancak yeni dönemde kurucu ideolojinin temel ilkelerinden biri haline gelen “devletçilik” ilkesinde bir revizyona gidildiği görülmektedir. Bu revizyon ise bir ölçüde 1920’li yıllarda uygulanan liberal iktisadi modelle de çeşitli yakınlıklar

39 Fikret Başkaya, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Yayınları, Ankara 2000, s. 15.

40 Ivan T. Berend, *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi* (çev. Serpil Çağlayan), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 250.

41 Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınları, Ankara 1984, s. 94-95.

göstermektedir. Her iki dönemin kendi iç gelişmeleri göz önüne alındığında ekonomi ile ilgili kararların iktidarın özgür tercihleri mi yoksa çeşitli zorunluluklar sebebiyle mi alındığı daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilecektir. Burada ifade edilmek istenen husus 1930'lu yılların "devletçilik" ilkesi, savaş sonrası dönemde büyük ölçüde etkisini yitirmiştir. Gerek serbest ticaret gerekse yabancı yatırım ve dış yardımlarla ülke ekonomisinin yaşadığı darboğazın aşılması yönünde kararların üzerlerine herhangi bir şerh düşmeden alındığı görülmektedir. 1947 yılındaki parti kurultayı tutanaklarındaki ifade CHP'nin yeni dönemdeki iktisadi yönelimlerini tarif eder niteliktedir:

"...C.H.P.'nin ekonomi siyaseti ve CHP Hükümetlerinin ekonomi siyasetleri, beş altı seneden beri, Devletçiliğin gittikçe yumuşatılması mahiyetindedir..."⁴²

Savaş sonrası yükselen "kalkınmacı" iktisadi modellerden etkilenen ülkelerden birisi de hiç şüphesiz Türkiye olmuştur. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi bu yeni dönemin "kalkınmacı" anlayışı devletin ekonomiye müdahalesinin yanı sıra serbest ticarete de büyük ölçüde alan açan bir ekonomik modeldir. CHP de bu dönemde "kalkınma" merkezli yeni ekonomi politikalar belirleme yoluna gitmiştir. Bu konuda iki farklı kalkınma planının hazırlandığı görülmektedir. Bunlardan ilki aralarında Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin'in de bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanan kalkınma planıdır. Bilindiği gibi Aydemir ve Tökin 1903'lu yıllara damgasını vuran *Kadro* dergisinin önde gelen isimlerindedir. Kadro'nun da 1930'lu yıllardaki devletçilik modelinin geliştirilmesindeki katkıları da bilinmektedir. Kadro'nun bu iki önemli ismi hazırlanan planın teknik kısmında uzman olarak çalışmışlardır. 1946 yılı itibarıyla hükümetin hazırladığı kalkınma planı *Kadro* dergisinin kalkınmacı iktisadi yaklaşımlarının izlerini taşımaktadır.⁴³ Ancak bu plan uygulamaya konulmamıştır. Bunun yerine 1947 yılında hazırlanan ve önceki plana göre daha liberal olarak tanımlanabilecek bir plan ortaya konulmuştur. CHP'nin kalkınma planının içeriğine dair bu değişim büyük ölçüde DP ile girdiği politik mücadeleden kaynaklanmaktadır. Dönemin dış ortamının böylesi bir "devletçi" planla ters düşeceği malumken CHP iç siyasette de DP'nin muhalefetine karşı elini daha da güçlendirmek istemiştir. Bu bağlamda vergi yüküyle küskünleri tamamen kaybetmek yerine "dış yardım" ve "liberalleşme" merkezli, büyük sermaye sahiplerini ekonomik olarak zorda bırakmayacak bir plana imza atmıştır. Bu plan iç siyasette DP'nin CHP'ye karşı doğrulttuğu silahları elinden almak şeklinde yorumlanmaktadır.⁴⁴ 1947 yılının Ekim ayı itibarıyla eski planların tamamı devreden çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Kasım 1947'de Şevket Süreyya Aydemir'in İktisat Vekâleti'ndeki görevine de son verilmiştir.⁴⁵ Kadro'nun

42 *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanakları*, Ankara 1948, s. 410.

43 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 3.

44 İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e., s. 5-7.

45 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. 2., Remzi Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul 2011, s. 419.

Gazi

Akademik
Bakış

105

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

ve devletçi iktisadi modelin önde gelen isimlerinden Aydemir'in görevine son verilmesi de CHP'nin iktisadi tercihleri konusunda oldukça sembolik bir örnek olarak göze çarpmaktadır. "Devletçi" bir kalkınma planı yerine "liberal" bir kalkınma planı yönünde yapılan tercih CHP'nin iktisadi politikalarında ciddi bir değişimin başlangıcını ifade etmektedir.⁴⁶

Dönüşümün diğer önemli boyutu ise laiklik ilkesi ile ilgilidir. CHP'nin din politikalarını yakından ilgilendiren bu husus iki farklı boyuta sahiptir. Bunlardan ilki yukarıda bahsedildiği üzere komünizmle mücadele perspektifine uygun olarak "din" olgusunun daha yoğun bir biçimde devletin gündemine girmesidir. Tek parti döneminde laiklik, "din" olgusunun hassasiyeti göz önüne alındığında çok önemli bir tartışma noktası haline gelmiştir. Saltanat ve Halifelik makamının ilga edilmesinin ardından tekke ve zaviyelerin kapatılması ile gelişen süreç CHP'nin din ile arasına bir mesafe koymaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır. Hatta Mert'e göre kuruluş dönemine damgasını vuran Türkçü milliyetçilik anlayışı din ile kurduğu ikircikli ilişkiyi terk edip milliyetçiliğin dine karşı geliştiği yorumlarının yükselmesini sağlamıştır.⁴⁷ Milliyetçilik bu noktada seküler bir karaktere sahiptir. Seküler karakter ise CHP'nin Türkiye'yi "modernleştirme" idealinin temel araçlarından bir tanesidir. Bu "modernleşme" idealiyle uyumlu olan sekülerleşme ise yalnızca devlet aygıtını değil toplumu da bir bütün olarak dönüştürme ideali taşımaktadır. Devletin "din" algısı ise toplumsal değil bireyseldir ve din olgusu inanca ve ibadete indirgenen bir çerçevede algılanmıştır.⁴⁸ Laiklik ile ilgili CHP'ye getirilen bir diğer eleştiri de devletin, topluma ait olan dini değerleri algılayamadığı, hatta çoğu zaman da görmezden geldiği yönündedir. Bu bağlamda tek parti döneminde İslam dini üzerinde "devlet İslami" ve "halk İslami" olarak nitelendirilebilecek bir ayırım noktasına gelinmiştir.⁴⁹ CHP'ye yönelik muhalefetin "din" eksenli boyutunun toplum nezdindeki olumlu etkisi de CHP'nin "laiklik" politikalarını da gözden geçirmesine neden olmuştur.

1942 yılı CHP'nin "laiklik" politikalarını gözden geçirebilmesi için oldukça uygun bir zemin kazanmıştır. Türk düşünce hayatında "Anadoluculuk" olarak bilinen fikir akımının temsilcilerinden Mahmut Şevket Esendal'ın CHP Genel Sekreteri olması parti içinde başlayacak bir dönüşümün de habercisidir. Esendal'ın Genel Sekreter olması "Anadoluculuk" akımının CHP içindeki yükselişine de işaret etmektedir. Milli ve manevi değerler ölçeğinde Turancı-milliyetçi akım ile düşünsel yakınlıkları olan Anadolucular II. Dünya Savaşı sürecinde Turancı-milliyetçi akımdan farklı olarak her hangi bir partileşme sürecine gitmemişler ve CHP'ye karşı bir siyasal pozisyon almamışlardır. CHP ise Tu-

46 Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006, s. 356.

47 Nuray Mert, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu", Ahmet İnsel, der., *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 205.

48 İhtar Gözaydın, *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 25.

49 Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2011, s. 145.

rancıların önünü kesmek için Anadolucular ile taktiksel bir ilişki kurmuş ve bir anlamda bu grubu ödüllendirmiştir.⁵⁰ Esendal'ın CHP Genel Sektereri olması partinin nispeten daha "sağ" temayüllü bir siyaset izlemesini de beraberinde getirmiştir. Bir nevi savaş sonrası partinin dönüşüm sürecinin başlangıç noktalarından birisi Esendal'ın Genel Sekreterlik makamına yükselmesidir. Hatta Çınar'a göre 1946 yılı itibariyle CHP içindeki sağ kanat ağırlığını hissettirmektedir.⁵¹ Esendal ile birlikte bu cenahtan parti içinde ağırlığını hissettiren bir diğer kişi Hasan Ali Yücel'in yerine Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilen, ardından da Çalışma Bakanı olan Reşat Şemsettin Sırer'dir. CHP'nin dönüşüm sürecine damga vuran isimlerden biri olan Sırer bu yıllarda yaşanan pek çok önemli gelişmenin de mimarlarından biri olarak gösterilmektedir. Savaş sonrası CHP'nin "anti-komünizm" ekseninde yaşadığı dönüşüm içinde iki sembolik olay Sırer'in etkin olduğu dönemlerde gündeme gelmiştir.

Bunlardan ilki Ankara Üniversitesi DTCF öğretim üyelerinin "komünizm" suçlamasıyla üniversiteden uzaklaştırılmaları, ikincisi de Köy Enstitüleri ile ilgili yine "komünizm" suçlaması üzerinden başlatılan propagandadır. Eğitim alanında yaşanan bu gelişmeler sürecinde Sırer'in Milli Eğitim Bakanı olması oldukça ilgi çekicidir. Bu döneme kadar Türkiye'nin milli eğitim sürecine damgasını vuran iki önemli isim bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel, diğeri de Köy Enstitüleri'nin "babası" olarak tanımlanan İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'tur. Köy Enstitüleri'nin "gayrimillî" olarak tanımlanması ve bu konu üzerinden başlayan tartışma parti içinde çatışmayı daha da alevlendirmiştir. Ülkedeki eğitim sisteminin "komünizmin etkilerinden arındırılması" ideali ile başlayan faaliyetler sonucunda ortaya çıkan Anadolucular ile bu iki isim arasında yaşanan sürtüşme her iki ismin de görevlerinden alınması ile sonuçlanmış ve "anti-komünizm" propagandası eğitim alanında gücünü göstermiştir.⁵²

1949 yılı ise CHP'nin laiklik ile ilgili tavrı açısından oldukça kritik bir yıl olmuştur. Savaş sonrası süreçte başlayan dönüşümün bir devamı olarak 1949 yılında hükümeti kurma görevi İslamcı-muhafazakar görüşleri ile tanınan Şemsettin Günaltay'a verilmiş ve Günaltay CHP iktidarının son yılında Başbakanlık görevini yürütmüştür. Günaltay dönemin genel İslamcı-muhafazakar cenahından farklı olarak görüşlerini CHP çatısı altında savunmayı tercih eden bir düşünce insanıdır. İslamcı görüşlerine eklenen milliyetçi söylemleri Günaltay'ı diğer İslamcı-muhafazakar düşünürlerden bir ölçüde ayırmaktadır. Altun'a göre Günaltay, İnönü tarafından gerilen siyasal iklimi yumuşatmakla görevlendirilmiştir.⁵³ Bu dönemde CHP'nin din politikalarında oldukça köklü

50 Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç*, C. 2, Güldikeni Yayınları, Ankara 1997, s. 14.

51 Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti: CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 253.

52 Metin Çınar, a.g.e., s. 261-262.

53 Fahrettin Altun, "M. Şemsettin Günaltay", Yasin Aktay, der., *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: İslamcılık*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011, s. 160.

değişimlere gidildiği görülmektedir. Bunlardan ilki 1925 yılında kapatılan tekke ve zaviyelerin yeniden açılması ile ilgili alınan karardır. Diğeri de başta İlahiyat Fakülteleri'nin kurulması olmak üzere ülkede din temelli eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik girişimlere hız verilmesidir.⁵⁴

4. Çok Partili Hayatın İnşa Süreci Olarak 12 Temmuz 1947 Sonrası Dönemin Türk Siyasal Hayatının Dönüşümü Açısından Değerlendirilmesi

12 Temmuz 1947 Türk siyasal hayatı açısından iki kritik gelişmeye sahne olmuştur. Bunlardan ilki Türk-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası olarak sayılabilecek antlaşmalar sürecinin başlangıcını teşkil eden yardım antlaşması, diğeri de aynı gün Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün CHP ve DP arasındaki gerilimi sonlandırmak için üstlendiği hakem rolü neticesinde tarihi "12 Temmuz Bildirisi"ni kamuoyu ile paylaşmasıdır.⁵⁵

Türk siyasal hayatının dönüşümü açısından bu iki olay kritik önemdedir. Bunun ötesinde iki olayın da aynı gün cereyan etmiş olması ayrıca dikkate değerdir. Bu noktada her iki olayı birbirinin doğrudan sebebi ya da sonucu şeklinde gösterecek elde delil bulunmamaktadır. Ancak her iki gelişme de sonuç itibarıyla Türkiye'nin yeni yönelimleri noktasında büyük ölçüde kesişmektedir. Türkiye öncelikle dış politikada Batı'nın yanındaki yerini net bir biçimde pekiştirmiştir. Bu yeni durum kapsamında mesafe alınabilmesi için de iktidarın mevcut durumunu koruması süreç içinde neredeyse imkansız hale gelmiştir. Savaş sonucunda ortaya çıkan tabloda genel olarak yeni dönemde ülkelerin siyasal rejimlerini belirleme noktasında çok keskin bir ayrıma geldiğini söylemek mümkündür. Bu ayrım noktası ülkelere üçüncü bir şans bırakmamıştır. Bu bağlamda ülkeler ya "totaliter" rejimlerle eski düzenlerine devam edecekler ya da savaştan galip çıkan "Batı'nın yanında olma yönünde bir tercih ortaya koydularsa buna uygun olarak siyasal rejimlerini "demokratik" bir hale getireceklerdi. Batı merkezli inşa edilen "Hür Dünya" siyasal olarak yeniden liberal ve parlamenter bir demokrasinin tesis edildiği bir düzen öngörmekteydi. Bunun da işlerlik kazanabilmesinin yolu bu düzene dahil olmak isteyen ülkelerin bir bütün olarak yeni sistemle uyumlu hale gelmesiydi. Bunun yanı sıra çok partili bir hayata geçiş İsmet İnönü'nün idealleri ile de uyumludur. Her ne kadar savaş sonuna kadar bu ideal pratik hayata yansıtılamasa da İnönü'nün farklı partilerin kurulduğu bir demokrasi içi çaba sarfettiğini de göz ardı etmemek gerekir.⁵⁶ Gerek Türkiye gerekse CHP açısından gerçek bir demokrasinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmek gerekir. Sistemin getirdikleri ile yöneticilerin idealleri

54 Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlik* (çev. Hayrullah Örs), Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s. 103-104.

55 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 1990, s. 185.

56 Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti'nin İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 62.

bu noktada bir uyum arz etmektedir. Bu noktada esas düşünülmesi gerek husus gerçek ve çok partili bir demokrasinin hangi zeminde inşa edildiğidir.

Türkiye, dış politikadaki yeni yönelimlerine uygun olarak Batı merkezli inşa edilen yeni düzenin bir parçası olma noktasında iradesini net bir biçimde ortaya koymuştur. Buna uygun olarak öncelikle siyasal ve iktisadi rejiminde revizyonlara gitmek durumunda kalmıştır. Konunun siyasal revizyon kısmı 12 Temmuz Bildirisi'nde net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Zira 1947 yılı başat iki parti arasında gerilimin büyük ölçüde tırmanmasına sahne olmuştur. DP cephesinden gelen eleştirilere oldukça sert bir biçimde cevap veren Recep Peker ile DP lideri Celal Bayar arasındaki gerilim 1947 yılı itibariyle zirve noktasına ulaşmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü de bu duruma müdahale etme ihtiyacı hissetmiş ve tarihi 12 Temmuz Bildirisi'nin hazırlanmasına ön ayak olmuştur.⁵⁷ Bu bildiri iki partinin arasındaki ilişkileri düzeltme amacı taşıdığı kadar aslında CHP dışında bir gücün Türkiye siyaseti üzerindeki etkisini kabul etme mesajını da vermektedir. Gerek Atatürk döneminde gerekse İnönü döneminde muhalif partilerin çok uzun ve verimli bir siyasal hayat geçirmeleri pek mümkün olmamıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na, Millî Kalkınma Partisi ve İslam Kalkınma Partisi'ne kadar pek çok siyasal parti ilgili dönemlerde Türk siyaseti içinde kendisine yer bulmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Ancak DP'nin durumu bu diğer partilerden oldukça farklıdır. Her şeyden önce partinin kuruluşuna baktığımız zaman her iki partinin yönetici kadrosunun oldukça benzer toplumsal sınıflara ait olduğu görülecektir. Öte yandan DP'nin kurucu kadrosunun hem siyasal hem de entelektüel gücü ülke içindeki güçlü sermaye gruplarıyla bir araya geldiğinde ortaya oldukça önemli bir muhalif yapılanma çıkmıştır.⁵⁸ Daha önceki muhalif siyasal örgütlenmelerin arkasında böylesi bir ekonomik güç olduğunu ifade etmek oldukça zordur. Ancak DP açısından bakıldığında hem siyasal, hem sosyal hem de iktisadi sermayenin oldukça güçlü bir bileşimin ortaya çıktığını ifade etmek gerekir. Aynı zamanda merkez-çevre denklemi içinde bakılacak olursa DP'nin bu noktada "çevre" üzerinde ciddi etkisini göz ardı etmemek gerekir. DP'nin yükseliş dönemindeki en önemli etkenlerden birisi CHP'nin siyasal söylemlerindeki eksik noktaları oldukça başarılı bir biçimde analiz etmiş olmasıdır.⁵⁹

CHP ise DP'nin bu yükselişi karşısında yeniden bir muhalif partiyi basıkt altına alma gibi bir çaba içine girmemiştir. Zira böylesi bir tavır iki açıdan CHP'ye çok erken bir dönemde daha fazla zarar verebilirdi. Her şeyden önce yeni dönemin "demokrasi" tercihine uygun olarak ülke içinde farklı siyasal partilerin özgür ve demokratik bir ortamda siyaset yapabilmesinin zemininin hazır olması gerekmektedir. Bu husus aynı zamanda yeni partilerin siyasete

57 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 283.

58 Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 80-81.

59 Cem Eroğul, a.g.e., s. 74-75.

katılımının dışsal dinamikleri ile de açıklanabilir. Diğer husus ise yükselen bir siyasal muhalefete karşı baskı uygulamak oldukça erken bir dönemde CHP'yi daha zor bir konuma sokabilirdi. Dönemin Cumhurbaşkanı İnönü bu konuda iki parti arasında bir denge noktası bulmaya çalışmıştır. Zira dönem gereği çatışmaların yerini uyumun alması gereken bir siyasal sürecin içine girilmektedir. 12 Temmuz Bildirisi böyle bir ortam içinde ortaya çıkmıştır. Zira yeni dönem çatışmaların değil, farklı partilerin birbiriyle uyum içinde çalışmasını gerekli kılmaktaydı. Bu süreç iki parti içinde bir takım kırılmalara neden olmuş ve iki partinin yakınlaşmasından memnun olmayan üyeler farklı siyasal arayışlar içinde girmeye başlamışlardır. CHP'deki kırılma DP'de yaşanan gelişmelerden daha kritik bir noktada bulunmaktadır. Zira İnönü, Cumhurbaşkanlığı sıfatı ile yaptığı hakemlik neticesinde Başbakan Recep Peker ve ekibini Celal Bayar'a karşı deyim yerindeyse saf dışı etmiş⁶⁰ ve CHP lideri kimliğini daha net bir biçimde ön plana çıkararak Bayar'ın CHP'deki esas muhatabı haline gelmiştir.

12 Temmuz Bildirisi ise siyasal alanın konsolide olması iki partinin düşünsel olarak birbirine yakınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Buradaki yakınlaşmadan kasıt ise CHP'nin yaşadığı ideolojik dönüşüm sonucunda siyasal söylem olarak DP'ye yakınlaşmasıdır. Başta ekonomi politikaları olmak üzere, laiklik ve dönemin "demokrasi" algılarına yaklaşım olarak neredeyse aynı pencereden ülkeyi değerlendiren bir noktaya gelmişlerdir. Devletçilik ile ilgili revizyon, yabancı sermaye teşviki ve özel sektöre verilen ağırlık DP döneminin icraatları değil CHP'nin son dönemine damgasını vurmuş gelişmelerdir.⁶¹ Laiklik hususunda da CHP'nin Karpat'ın deyişiyle "resmi bir dinsizlik dogması"ndan⁶² dine saygılı bir parti haline geldiği görülecektir. CHP, din ile ilgili konularda giderek daha da liberal bir tavır alırken, kendisinden bu konuda daha liberal olan DP ise iktidar olduğu dönemde Cumhuriyet reformlarını "irtica" tehlikesine karşı koruma yönünde refleks göstermektedir.⁶³ Bu bağlamda CHP ve DP'nin süreç içinde "laiklik" konusunda attıkları karşılıklı adımlarla birbirlerine yakınlaştıklarını söylemek mümkündür.

Soğuk Savaş döneminin başlangıcı ve dış politikadaki "Batı" tercihi ülkenin "Komünizmle Mücadele" başlığı altında tek bir sese sahip olmasını da beraberinde getirmiştir. Hatta bu tercih komünizmin kendisinden öte ülke içindeki solun bütününe yönelik bir tavrı beraberinde getirmiştir.⁶⁴ Bu noktada CHP'nin dönüşümü ile ilgili iç ve dış şartların zorlaması ile bu dönüşümü yaşadığı, bu sebeple de ideolojik anlamda samimi olmadığı gibi bir yorum yapılabilir. Bunun yanı sıra daha önce de ifade edildiği gibi CHP'nin DP'nin elindeki silahları almaya çalıştığı da iddia edilebilir. Ancak gelinen noktaya bakıldığında

60 Kemal Karpat, a.g.e., s. 283.

61 Cem Eroğul, a.g.e., s. 97.

62 Karpat, a.g.e., s. 349.

63 Karpat, a.g.e., s. 366.

64 Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2003, s. 114.

Görüş

Akademik
Bakış

110

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

zaman CHP'nin devletçilik, laiklik, Köy Enstitüleri ve SSCB gibi kritik konularda DP ile neredeyse aynı görüşleri savunduğunu da ifade etmek gerekir. Timur bu konuyu irdelerken DP'nin yönetici kadronun onayı ile kurulduğunu iddia etmektedir. DP'nin ileri gelen siyasilereinden Samet Ağaoğlu'nun belirttiğine göre savaş sonrası süreçte kurulan DP dışındaki siyasi partilerin hiç biri ayakta kalamamıştır. Bunun en önemli sebebi bu partilerin yönetici kadro ile hiçbir ilgisinin bulunmamasıdır.⁶⁵ İnönü'nün de 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi faaliyetlerini sürdürürken ülkenin en büyük eksiğinin hükümetin karşısında bir parti bulunmadığını ifade etmesi Timur'un bu görüşünü doğrular niteliktedir.⁶⁶ Hatta bu görüşü destekleyen bir başka görüş de Cemil Koçak'a aittir. Koçak, bu dönemde DP dışında kurulan partileri "46'nın ıvır zıvır partileri" olarak yorumlamaktadır. Gerçekten de Türk siyasal hayatının gidişatı açısından belirleyici olamayan bu partiler ya daha büyük partilere eklenerek, kapatılarak ya da kendini feshederek siyasal hayattan çekilmişlerdir.⁶⁷ Bu durum da CHP ile DP arasında kuruluş aşamasında daha farklı bir bağın oluşmasını da sağlamıştır. İki parti arasında kurulan bu bağ hem iki partinin benzer toplumsal tabanlardan gelmesi hem de savaş sonrası dönemin politik talepleri sebebiyle dönem itibariyle daha da kuvvetlenmiştir. Timur'a göre 1945-1950 arasında yaşanan bu yakınlaşma dönemi Türkiye'deki partiler demokrasisini bir "ikiz demokrasi" haline getirmiştir.⁶⁸ Bu benzeşme hali dönemin "çok partili hayata geçiş" ile ilgili tartışmaların başlamasına da sebep olmuştur. Bu çalışmanın kapsamı dışında olmasına rağmen iki partinin arasındaki benzerlikler dönemin gerçek bir "çok partili hayata geçiş" olarak tanımlanmasını tartışmalı hale getirmiştir. Akşin bu dönemin gerçek bir demokrasi inşa etmediğini belirtmiş ve bu dönemin demokrasinin yalnızca kötü bir karikatürü olduğunu iddia etmiştir.⁶⁹ Akşin gibi Atatürkçü tarihçilerden Şerafettin Turan ise bu dönemde İsmet İnönü tarafından Atatürk'ün de hayali olan çok partili döneme geçildiği yorumunu yapmıştır.⁷⁰ Koçak ise Akşin'den bir adım daha öteye giderek bu dönemin "çok partili hayata geçiş" olarak ifade edilemeyeceğini, bu dönem içi en uygun olan tanımın "iki partili" dönem olacağını ifade etmiştir.⁷¹ Koçak'ın ilgili kitaplarının "İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları" tanımlamasından ve dönemin diğer partilerinin "46'nın ıvır zıvır partileri" olarak tanımlamasından hareket edildiği zaman başlıkların dahi Koçak'ın konuyla ilgili görüşünü belirtmeye yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Timur ise nevi-i şahsına münhasır bir "Türk

65 Taner Timur, a.g.e., s. 34.

66 Taner Timur, a.g.e., s. 35.

67 Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İktidar ve Demokratlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 190-191.

68 Taner Timur, a.g.e., s. 82.

69 Sina Akşin, *Tarihin Deltasına Yolculuk* (söyleşi Yaşar Seyman), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 185.

70 Şerafettin Turan, İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi, Kişiliği, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2003, s. 279.

71 Cemil Koçak, a.g.e., s. 14-15.

Görüş

Akademik
Bakış

111

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Demokrasisi”nin tesis edildiği belirtmiştir. Ancak bu demokrasinin Soğuk Savaş döneminin etkilerine sahip olduğunu ve DP dönemi ile birlikte bu sürecin zayıfladığını belirtmektedir.⁷²

Görüldüğü üzere bu dönemde siyasal sistemin nerden nereye doğru evrildiği halen önemli bir tartışma konusudur. Bu tartışmanın sürmesini sağlayan ana hususlardan birisi de CHP ve DP’nin 12 Temmuz sonrası süreçteki ideolojik konumlarını diğer partilere karşı konumlayabilmenin zorluğundan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda CHP ve DP dışında siyasal anlamda güçlü bir alternatifin bulunmaması da “çok partili hayat” ifadesini ilgili dönem itibarıyla de tartışmalı hale getirmektedir.

Sonuç

Truman Doktrini ile birlikte başlayan süreç Türk dış politikasının Soğuk Savaş dönemindeki dış politikasını belirlemede kritik bir öneme sahiptir. “Askeri güvenlik” kavramının savaş sonrası süreçte dahi merkezi bir rol oynaması, siyasi ve ekonomik ilişkilerinin yanı sıra askeri ilişkilerin de geliştirilme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 12 Temmuz 1947 tarihinde ABD ile imzalanan antlaşma ile başlayan sürecin en önemli boyutu –her ne kadar bir mali yardım antlaşması olarak görülse de– hiç şüphesiz güvenlik boyutudur. 1945-1950 arası dönem diğer dönemlere nazaran daha kritik bir dönem olmuştur. Zira bu dönemde CHP ve DP gibi iki ana akım siyasal partinin çeşitli gerilimlere ve özellikle de 1950’li yıllara nazaran oldukça uyumlu çalıştığını söylemek mümkün olamayacaktır. Ayrıca savaş sonrası dönemin dış dinamiklerinin getirdiği “demokrasi” söyleminin ülkede yarattığı siyasal ortam çatışmadan ziyade uyumun mesajını verdiği için bu geçiş sürecinin farklı bir ruhu olduğunu söylemek mümkün olacaktır. 12 Temmuz 1947 yılında imzalanan anlaşma, aynı gün deklare edilen bildiri ile birlikte yeni bir siyasal hayatın habercisi olmuştur. Savaş sonrası süreçte gerek DP’nin kuruluşu gerekse CHP’nin dönüşümü geçici de olsa bir “benzeşme” halinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İki partinin bu dönemdeki en belirgin farklarından biri DP’nin toplumsal değişim ve siyasetin yeni ihtiyaçlarına daha erken bir dönemde karşılık gelmiş olmasıdır. Dönemin genel söylemlerine bakılacak olursa CHP’nin DP’nin pek çok konudaki söylemini sahiplendiği görülecektir. CHP’nin hem tarihsel birikiminden hem de mevcut dönemde iktidar olmasından aldığı güç ile hesaba katmadığı pek çok husus CHP’nin savaş sonrası süreçteki mecburi dönüşümünü bir müddet geciktirmiştir. Partilerin bu dönemde ideolojik olarak birbirine benzeme süreçleri Taner Timur’un deyimiyile bir “ikiz partiler demokrasisi” haline gelmiştir. Bu dönemden sonra iki partinin arasının açılmasının esas nedenleri iktidara sahip olma mücadelesinde aranmalıdır. Başta dış politika olmak üzere, ekonomide ve laiklik gibi toplumsal hassasiyeti yüksek olan konularda böylesi bir ben-

72 Taner Timur, a.g.e., s. 150.

zeşme halinin çatışmaya sürüklenmesinde ideolojik bir ayırım noktası aramak oldukça zordur. Bu noktada en fazla sahip olunan değerlerin savunulmasının hangi derecede gerçekleştiğine dair bir farklılığa rastlanabilir. Türk siyasetinin iki ana akımının arasında ciddi bir ideolojik farklılığa temas edebilmek için 1970'li yılların ikinci yarısında DP'nin ardılı olarak faaliyet gösteren Demirel'in Adalet Partisi ile "Ortanın Solu" söylemini bayrak edinmiş olan Ecevit CHP'sini beklemek gerekecektir.

KAYNAKLAR

Birincil Kaynaklar

Harry S. Truman Presidential Library & Museum

"Address of the President to Congress, Recommending Assistance to Greece and Turkey", s. 3, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=5-9.

"Opinion Summary of the President's Message to Congress", https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=8-3.

"Public Law 80-75 - Assistance to Greece and Turkey", https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=5-2.

"The drafting of President's message to the Greek Situation", s. 1. https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/index.php?action=pdf&documentid=7-2.

TBMM Tutanakları

"Türkiye ile Birleşik Amerika Devletleri arasında imzalanan (Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma) nin onanmasına dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları", S. Sayısı: 233, s. 1, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079ss0233.pdf>.

T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Cilt: 6, Toplantı:1, Yetmiş dokuzuncu Birleşim, 1.IX.1947 Pazartesi, s. 555-556, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/tbmm08006079.pdf>.

The National Archives (Birleşik Krallık)

"Stalin's Tick on Churchill's Note Written at the Kremlin on 9 October 1944, Dividing up the Balkans into Spheres of Influence, 9 October 1944", <https://images.nationalarchives.gov.uk/assetbank-nationalarchives/action/viewFullSizedImage?id=30941&size=800>.

Gazi

Akademik
Bakış

113

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Kitaplar ve Makaleler

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2012.

AKŞİN, Sina, *Tarihin Deltasına Yolculuk* (söyleşi Yaşar Seyman), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

ALTUN, Fahrettin, "M. Şemsettin Günaltay", Yasin Aktay, der., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011, s. 160-173.

ATABAY, Mithat, *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C. 2., Remzi Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul 2011.

BAŞKAYA, Fikret, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000.

BEREND, Ivan T., *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi* (çev. Serpil Çağlayan), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Yayınları, 15. Baskı, Ankara 2011.

BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006.

BOSTDORFF, Denise M., *Proclaiming the Truman Doctrine: The Cold War Call to Arms*, Texas A&M University Press, Texas, 2008.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanakları, Ankara 1948.

CLOSE, David H., *The Origins of the Greek Civil War*, Routledge, New York, 2013.

ÇINAR, Metin, *Anadoluculuk ve Tek Parti: CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

DEMİREL, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti'nin İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.

DOBSON, Alan P.-Steve Marsh, *US Foreign Policy Since 1945*, Second Edition, Routledge, New York, 2006.

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014.

GEROLYMATOS, André *Red Acropolis, Black Terror: The Greek Civil War and the Origins of Soviet-American Rivalry, 1943-1949*, Basic Books, New York 2004.

GÖZAYDIN, İhtar, *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

HALE, William M., *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, Frank Cass, London 2002.

HOBBSAWM, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl: Aşırılikler Çağı 1914-1991* (çev. Yavuz Alogan),

Everest Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012.

JASCHKE, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık* (çev. Hayrullah Örs), Bilgi Yayınevi, Ankara 1972.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KEPENEK, Yakup, *Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınları, Ankara 1984.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İktidar ve Demokratlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

LINZ, Juan J., *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (çev. Ergun Özbudun), Liberte Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2017.

MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2011.

MERT, Nuray, "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu", Ahmet İnel, der., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 197-209.

ÖNDER, Zehra, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası* (çev. Leyla Uslu), Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010.

PLAKOUDAS, Spyridon, *Greek Civil War: Strategy, Counterinsurgency and the Monarchy*, I. B. Tauris, New York, 2017.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011.

TEKELİ, İ.-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2009.

TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1986.

TİMUR, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2003.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 1990.

TONGUÇ, Engin, *Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç*, C. 2, Güldiken Yayınları, Ankara 1997.

X (George Kennan), "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, Vol. 25, No:4, July 1947.

Sürekli Yayınlar

Akşam Gazetesi, Sene: 28, No. 9996, 14 Ağustos 1945.

Ayın Tarihi, No: 144, Kasım 1945.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 6699, 5 Eylül 1947.

Vakit Gazetesi, Yıl: 29, No. 10361, 13 Ağustos 1945.

Görüş

Akademik
Bakış

115

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Extended Abstract

The beginning process of the Cold War has witnessed the political reformation of Southeast European geography in which Turkey is also located. One of the most critical moves in terms of the USA in this period, which prepared the ground for NATO's founding, was to ensure that Turkey and Greece were taken under the Western security umbrella. Especially when viewed in the context of Turkey it will be seen that this choice of the USA was not easy. However, the "Soviet threat" was one of the most important factors that accelerate this formation process. When the USA worries about "losing" Turkey to the USSR in this process, Turkey is experiencing the fear of being invaded by the USSR in a similar manner. Common concerns of the United States and Turkey in this period brought a serious rapprochement after World War II. Developed as an alternative to Turkey's classic the "balance" policy, the "partisan" policy has enabled Turkey to pass a new era in many aspects foremost in foreign policy.

The most emblematic development of the pre-NATO rapprochement process between Turkey and the United States is the cooperation process, which is signed between the two countries in military terms and is referred to as Treaty of July 12, 1947. The Treaty of July 12, 1947 is not a treaty on its own, but it is essentially the beginning of a process. This treaty, which is the one of the important break points in the transition period of the Turkish foreign policy to the Cold War period, also provides important clues about the ongoing nature of the process. This process not only refers to a process of cooperation in foreign politics but also to a period in which political conflicts are temporarily terminated within the country. The first signs that the political tensions within the country evolved to ease emerged at negotiations held on the TGNA related to the agreement.

While the Turkish-American relations are reshaping under the title "Soviet threat", it is possible to witness a consolidation under the roof of the Assembly. The compromise provided on such a critical issue is one of the first signs of détente in the country. Accordingly, another aspect of July 12, 1947 is emerging. As well as being a military agreement between Turkey and the USA, the date July 12, 1947 expresses an important day in terms of Turkish political life. The tension between the CHP, the representative of the founding ideology of the country and the rising opposition DP has caused a crisis atmosphere in the country.

Hence, two dominant parties could not settle this crisis among themselves; President İsmet İnönü intervened in the process and made an important effort to overcome the tension between the CHP and the DP. As a result of the negotiations with the CHP and DP leaders, President İnönü made statements that were recorded to history as the July 12 Declaration. The substantial decre-

ase in tension by the July 12 Declaration constitutes the beginning of a new era in terms of Turkish political life. In this period, two important changes related to each other emerged. The first of these is the CHP's involvement into different political tendency by reviewing its own political program and principles.

This process of change and transformation are most clearly identified in the principles of "Statism" and "Secularism". The CHP has used this transformation to open the way for addressing larger mass of society. While this process of prioritizing "religion" is aimed at a new reconciliation process, updating the statism principle on a "free enterprise" axis has emerged as one of the inevitable consequences of being involved in a US-based alliance. In addition to the cultural and economic consequences of being included in the Western Camp, it has become inevitable for a new political period to begin at the same time. One of the main aims of the founding ideology since Ataturk's time, the idea of "multi-party life", had the opportunity to be implemented in this period. In this period when the political environment is ready in all aspects the July 12 Declaration is referred to as a kind of the beginning of multi-party political life in Turkey.

CHP and the "democracy" centered transformation of Turkish political life constitute a very critical period in terms of the history of Turkish democracy. However, discussions on this process are still going on and the claim of transition to multi-party life is being criticized in the context of "multi-party" and "democratic nature".